

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
NIAL FENNELLY
της 14ης Δεκεμβρίου 1995 *

Εισαγωγή

1. Με την υπό κρίση αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως, την οποία υπέβαλε το Centrale Raad van Beroep των Κάτω Χωρών (ανώτατο δικαστήριο επί θεμάτων κοινωνικής ασφαλίσεως), ζητείται η διευκρίνιση του περιεχομένου της αποφάσεως την οποία εξέδωσε το Δικαστήριο στην υπόθεση Roks κ.λπ.¹ Αφορά διατάξεις της ολλανδικής νομοθεσίας κοινωνικής ασφαλίσεως οι οποίες θίγουν μεν πολύ μεγαλύτερο αριθμό γυναικών παρά ανδρών, αλλά, όπως υποστηρίζεται, δικαιολογούνται αντικειμενικώς λαμβανομένων υπόψη των σκοπών κοινωνικής πολιτικής που επιδιώκει η επίδικη ρύθμιση.

επιταγών της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1978, περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως³ (στο εξής: οδηγία).

3. Το άρθρο 2 της οδηγίας καθορίζει το προσωπικό πεδίο εφαρμογής της ως εξής:

Το νομικό πλαίσιο και τα πραγματικά περιστατικά

2. Η υπό κρίση αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως αφορά, ειδικότερα, τις προσαρμογές του Nederlandse Algemene Arbeidsongeschiktheidswet (ολλανδικού νόμου περί γενικής ρυθμίσεως της ανικανότητας προς εργασία, στο εξής: AAW)², ενόψει των

«Η παρούσα οδηγία εφαρμόζεται επί του ενεργού πληθυσμού, συμπεριλαμβανομένων και των ανεξάρτητα εργαζομένων, των εργαζομένων των οποίων η δραστηριότητα έχει διακοπεί λόγω ασθένειας, ατυχήματος ή μη ηθελημένης ανεργίας και επί των προσώπων που αναζητούν εργασία, καθώς και επί των συνταξιούχων και των αναπήρων εργαζομένων.»

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

1 — Απόφαση της 24ης Φεβρουαρίου 1994, υπόθεση C-343/92, Roks κ.λπ., Συλλογή 1994, σ. I-571 (στο εξής: Roks).

2 — Νόμος της 11ης Δεκεμβρίου 1975, *Staatsblad* 674, όπως έχει τροποποιηθεί.

3 — ΕΕ ειδ. έκδ. 05/003, σ. 160.

Το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας ορίζει τα εξής:

4. Ο ΑΑW και το ιστορικό των τροποποιήσεων του συνοψίζονται καλά, για τις ανάγκες της υπό κρίση υποθέσεως, στην απόφαση Roks του Δικαστηρίου:

«Η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως συνεπάγεται την απουσία κάθε διακρίσεως που βασίζεται στο φύλο, είτε άμεσα είτε έμμεσα, σε συσχετισμό ιδίως με την οικογενειακή κατάσταση και ιδιαίτερα όσον αφορά:

«3 Αρχικά, ο ΑΑW, ο οποίος άρχισε να ισχύει την 1η Οκτωβρίου 1976, παρείχε στους άνδρες, καθώς και στις άγαμες γυναίκες, μετά από ανικανότητα προς εργασία διάρκειας ενός έτους, δικαίωμα για μια παροχή λόγω ανικανότητας προς εργασία το ύψος της οποίας δεν εξηρτάτο ούτε από άλλα ενδεχόμενα έσοδα ούτε από την απώλεια εισοδήματος του ασφαλισμένου.

— το πεδίο εφαρμογής των [συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως στα οποία εφαρμόζεται η οδηγία] και τους όρους πρόσβασης στα συστήματα αυτά (...)»

Η οδηγία έχει εφαρμογή στα εκ του νόμου συστήματα που εξασφαλίζουν προστασία, μεταξύ άλλων, κατά των κινδύνων ασθένειας και αναπηρίας⁴. Το άρθρο 8 ορίζει ότι η οδηγία έπρεπε να τεθεί σε εφαρμογή το αργότερο στις 23 Δεκεμβρίου 1984. Το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας παράγει άμεσα αποτελέσματα σε περίπτωση μη προσήκουσας μεταφοράς της στο εσωτερικό δίκαιο μετά την ημερομηνία αυτή⁵.

4 Το δικαίωμα για παροχή βάσει του ΑΑW επεκτάθηκε στις έγγαμες γυναίκες με τον Wet invoering gelijke uitkeringsrechten voor mannen en vrouwen (νόμο περί ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών όσον αφορά το δικαίωμα επί παροχών) της 20ής Δεκεμβρίου 1979⁶. Ο νόμος αυτός εξάρτησε συγχρόνως το δικαίωμα για παροχή, ως προς όλους τους ασφαλισμένους πλην ορισμένων κατηγοριών, από την προϋπόθεση ότι ο δικαιούχος έχει αποκτήσει, κατά το έτος που προηγήθηκε της ενάρξεως της ανικανότητάς του προς εργασία, ορισμένο εισόδημα από ή σε σχέση με την άσκηση εργασίας ανώτερο ή ίσο, αρχικώς, προς 3 423,81 ολλανδικά φιορίνια (HFL) (στο εξής: προϋπόθεση εισοδήματος). Η προϋπόθεση αυτή εισοδήματος ίσχυε έναντι όλων των προσώπων των οποίων η ανικανότητα προς εργασία είχε αρχίσει μετά την 1η Ιανουαρίου 1979.

4 — Βλ. άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας.

5 — Βλ. απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 1986, 71/85, Κάτω Χώρες κατά Federatie Nederlandse Vakbeweging, Συλλογή 1986, σ. 3855, σκέψεις 12 έως 23· βλ. επίσης, π.χ., την απόφαση της 24ης Μαΐου 1987, 286/85, McDonnott και Colter, Συλλογή 1987, σ. 1453, σκέψη 17· απόφαση της 11ης Ιουλίου 1991, C-31/90, Johnson, Συλλογή 1991, σ. I-3723, σκέψη 36· προμνησθείσα απόφαση Roks, σκέψη 18.

6 — Στις παρούσες προτάσεις αναφέρεται ως νόμος του 1979.

5 Δυνάμει των μεταβατικών διατάξεων του προαναφερθέντος νόμου της 20ής Δεκεμβρίου 1979, οι μη έγγαμοι άνδρες και γυναίκες των οποίων η ανικανότητα προς εργασία είχε αρχίσει πριν από την 1η Ιανουαρίου 1979 εξακολουθούσαν να δικαιούνται παροχής χωρίς να χρειάζεται να πληρούν την προϋπόθεση εισοδήματος. Οι έγγαμες γυναίκες των οποίων η ανικανότητα αναγόταν σε χρόνο προγενέστερο της 1ης Οκτωβρίου 1975 δεν είχαν δικαίωμα για παροχή, έστω και αν πληρούσαν την προϋπόθεση εισοδήματος. Εξάλλου, αυτές των οποίων η ανικανότητα είχε αρχίσει μεταξύ της 1ης Οκτωβρίου 1975 και της 1ης Ιανουαρίου 1979 είχαν δικαίωμα για παροχή μόνον αν πληρούσαν την προϋπόθεση εισοδήματος.

6 Με διάφορες αποφάσεις της 5ης Ιανουαρίου 1988, το Centrale Raad van Beroep έκρινε ότι οι μεταβατικές αυτές διατάξεις συνιστούσαν διάκριση λόγω φύλου, ασυμβατή προς το άρθρο 26 του Διεθνούς Συμφώνου περί Αστικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων, της 19ης Δεκεμβρίου 1966⁷, και ότι οι έγγαμες γυναίκες των οποίων η ανικανότητα προς εργασία υφίστατο πριν από την 1η Ιανουαρίου 1979 είχαν δικαίωμα, από την 1η Ιανουαρίου 1980, ημερομηνία ενάρξεως ισχύος του νόμου της 20ής Δεκεμβρίου 1979, για παροχή βάσει του AAW υπό τις ίδιες προϋποθέσεις όπως και οι άνδρες, δηλαδή ανεξάρτητα από την προϋπόθεση εισοδήματος, ακόμη και όταν η έναρξη της ανικανότητάς τους ανάγεται σε χρόνο προγενέστερο της 1ης Οκτωβρίου 1975.

7 — *United Nations Treaty Series*, τόμος 999, σ. 171.

7 Οι μεταβατικές διατάξεις που κρίθηκαν ότι συνιστούν διάκριση έναντι των εγγάμων γυναικών καταργήθηκαν με νόμο της 3ης Μαΐου 1989⁸. Ο νόμος αυτός προέβλεπε πάντως, στο άρθρο III, ότι τα πρόσωπα των οποίων η ανικανότητα προς εργασία ανάγεται σε χρόνο προγενέστερο της 1ης Ιανουαρίου 1979 και υποβάλλουν αίτηση παροχής βάσει του AAW μετά τις 3 Μαΐου 1989 πρέπει να πληρούν την προϋπόθεση εισοδήματος και, στο άρθρο IV, ότι η παροχή βάσει του AAW παύει να καταβάλλεται στα πρόσωπα των οποίων η ανικανότητα προς εργασία ανάγεται σε χρόνο προγενέστερο της 1ης Ιανουαρίου 1979, αν δεν πληρούν την προϋπόθεση εισοδήματος. Η παύση καταβολής της παροχής, η οποία αρχικά έπρεπε να εφαρμοστεί την 1η Ιουνίου 1990, αναβλήθηκε για την 1η Ιουλίου 1991 με μεταγενέστερο νόμο.

8 Με απόφαση της 23ης Ιουνίου 1992, το Centrale Raad van Beroep έκρινε ότι το ύψος του ποσού που αφορά η προϋπόθεση εισοδήματος, το οποίο το 1988 ήταν 4 403,52 HFL ετησίως, συνιστά έμμεση δυσμενή διάκριση σε βάρος των γυναικών, αντίθετη προς το άρθρο 26 του προαναφερθέντος Διεθνούς Συμφώνου και προς το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7, και ότι η προϋπόθεση εισοδήματος πρέπει να θεωρείται ότι πληροúται όταν ο ασφαλισμένος είχε αποκτήσει, κατά τη διάρκεια του έτους που προηγήθηκε της έναρξεως της ανικανότητάς του προς εργασία, “κάποιο εισόδημα”⁹.

8 — Στις παρούσες προτάσεις αναφέρεται ως νόμος του 1989.

9 — Υπόθεση C-343/92, Roks, σκέψεις 3 έως 8 της αποφάσεως. Τα ερωτήματα που υπέβαλε το Centrale Raad van Beroep στην υπο κρίση υπόθεση αφορούν την προϋπόθεση εισοδήματος όπως ερμηνεύθηκε από το δικαστήριο αυτό στις 23 Ιουνίου 1992, ήτοι την πραγματοποίηση κάποιου εισοδήματος. Στη συνέχεια, ο όρος «προϋπόθεση εισοδήματος» θα χρησιμοποιείται υπ' αυτήν την έννοια· βλ. κατωτέρω σημείο 15.

5. Στην υπόθεση Roks, νέοι αιτούντες ή ήδη λαμβάνοντες παροχή, οι οποίοι θίγονταν από τον νόμο του 1989, προσέβαλαν αποφάσεις περί αρνήσεως χορηγήσεως ή παύσεως χορηγήσεως της παροχής. Το Raad van Beroep te 's-Hertogenbosch υπέβαλε μια σειρά προδικαστικών ερωτημάτων στο Δικαστήριο. Δύο από τα ερωτήματα αυτά (το δεύτερο και το τρίτο) είναι ιδιαιτέρως συναφή με την υπό κρίση υπόθεση¹⁰. Το δεύτερο ερώτημα αφορούσε το αν η για το μέλλον αφαίρεση ενός δικαιώματος που είχε κτηθεί δυνάμει του αμέσου αποτελέσματος, κατά το κοινοτικό δίκαιο, διατάξεως οδηγίας η οποία δεν έχει προσηκόντως μεταφερθεί στο εσωτερικό δίκαιο αντέβαινε στην κοινοτική αρχή της ασφαλείας δικαίου. Το Δικαστήριο απάντησε ως εξής:

«Το κοινοτικό δίκαιο δεν αντιτίθεται στη θέσπιση εθνικής νομοθεσίας η οποία, εξαρτώντας τη διατήρηση του ευεργετήματος της παροχής λόγω ανικανότητας προς εργασία από μία προϋπόθεση που ισχύει εφεξής τόσο για τους άνδρες όσο και για τις γυναίκες, έχει ως αποτέλεσμα την αφαίρεση από τις γυναίκες, για το μέλλον, των δικαιωμάτων που αντλούσαν από το άμεσο αποτέλεσμα του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7.»

6. Το τρίτο ερώτημα στην υπόθεση Roks αφορούσε το αν διατάξεις όπως αυτές του νόμου του 1989, οι οποίες στην πράξη έθιγαν τις έγγαμες γυναίκες είτε αποκλει-

στικά (όσον αφορά τις νέες αιτήσεις χορηγήσεως της παροχής) είτε γενικότερα (στην περίπτωση αφαίρεσεως ήδη υφισταμένων δικαιωμάτων) και οι οποίες, ως εκ τούτου, συνιστούσαν καταρχήν έμμεση διάκριση σε βάρος των γυναικών υπό την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας, μπορούσαν να δικαιολογηθούν αντικειμενικά από λόγους δημοσιονομικής φύσεως. Η απάντηση του Δικαστηρίου ήταν η εξής:

«Το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7 αντιτίθεται στην εφαρμογή εθνικής νομοθεσίας η οποία εξαρτά τη χορήγηση παροχής λόγω ανικανότητας προς εργασία από την προϋπόθεση πραγματοποίησε κάποιου εισοδήματος κατά το έτος που προηγήθηκε της έναρξεως της ανικανότητας, η οποία προϋπόθεση, καίτοι δεν κάνει διάκριση ανάλογα με το φύλο, αφορά πολύ μεγαλύτερο αριθμό γυναικών παρά ανδρών, ακόμη και όταν η θέσπιση της εθνικής αυτής νομοθεσίας στηρίζεται σε λόγους που αφορούν τον προϋπολογισμό.»

7. Η υπό κρίση αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως αφορά δύο περιπτώσεις που ήχθησαν ενώπιον του Centrale Raad van Beroep: η πρώτη αφορά την Y. M. Posthuma-van Damme, η δεύτερη τον N. Oztürk. Το δικαίωμα της Posthuma-van Damme επί της παροχής καταργήθηκε κατ'εφαρμογήν της τροποποίησης του AAW από τον νόμο του 1989, η οποία υπήγαγε στην προϋπόθεση εισοδήματος και τα πρόσωπα των οποίων η ανικανότητα ανάγεται σε χρόνο προγενέστερο της 1ης Ιανουαρίου 1979. Όσον αφορά τον Oztürk, η αίτησή του για τη χορήγηση παροχής απορρίφθηκε κατ'εφαρμογήν της αρχικής τροποποίησης

10 — Το πρώτο ερώτημα στην υπόθεση Roks αφορούσε την αναδρομική αφαίρεση του δικαιώματος επί παροχών το οποίο είχε αποκτηθεί αλλά δεν είχε ακόμα ασκηθεί για την περίοδο από τις 23 Δεκεμβρίου 1984 έως τις 3 Μαΐου 1989, δυνάμει του αμέσου αποτελέσματος του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας. Το τέταρτο ερώτημα αφορούσε το δικαίωμα προσώπων που δεν ενέπιπταν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας να επικαλεστούν τις διατάξεις της.

του AAW από τον νόμο του 1979, ο οποίος θέσπισε την προϋπόθεση εισοδήματος για τις περιπτώσεις που η ανικανότητα προς εργασία επήλθε μετά την 1η Ιανουαρίου 1979.

8. Η Posthuma-van Damme, έγγαμη, εργαζόταν ως ανεξάρτητη εργαζομένη έως ότου αρρώστησε στα τέλη του 1974· αναγνωρίστηκε ως ανίκανη προς εργασία από 1ης Οκτωβρίου 1976 (εποχή κατά την οποία, ως έγγαμη, δεν εδικαιούτο την παροχή). Κατόπιν της εκδόσεως των προαναφερθεισών αποφάσεων του Centrale Raad van Beroep, υπέβαλε αίτηση και της χορηγήθηκε παροχή λόγω ανικανότητας προς εργασία από τον αρμόδιο φορέα κοινωνικής ασφαλίσεως, τη Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor Detailhandel, Ambachten en Huisvuurweren (διοίκηση του επαγγελματικού σωματείου λιανικού εμπορίου, χειροτεχνών και οικοκυρών, στο εξής: Detam)¹¹. Κατ' εφαρμογήν του άρθρου IV του νόμου του 1989, όπως αυτός τροποποιήθηκε, η Detam της αφαίρεσε αργότερα το δικαίωμα επί της παροχής¹², από 1ης Ιουλίου 1991, με την αιτιολογία ότι η ενδιαφερομένη δεν πληρούσε την προϋπόθεση εισοδήματος κατά το έτος που είχε προηγηθεί της ενάρξεως της ανικανότητάς της προς εργασία¹³. Η Posthuma-van Damme άσκησε έφεση ενώπιον του Centrale Raad van Beroep κατά της απορρίψεως, από

το Arrondissementsrechtbank te Rotterdam, της προσφυγής που είχε ασκήσει κατά της αποφάσεως της Detam.

9. Ο Oztürk εργάστηκε έως το 1988. Κατόπιν, εισέπραξε επίδομα ανεργίας έως τις 17 Απριλίου 1990, οπότε βρήκε νέα θέση απασχολήσεως. Πάντως, έπαυσε να εργάζεται εκ νέου στις 13 Σεπτεμβρίου 1990 λόγω ψυχολογικών προβλημάτων και αποδεχθηκε ότι έπρεπε να έχει αναγνωριστεί ως ανίκανος προς εργασία από την 1η Απριλίου 1989. Θεωρήθηκε ότι είχε παύσει να εργάζεται πριν από την ημερομηνία αυτή λόγω περιελεύσεως σε ανεργία. Η αίτηση του Oztürk για τη χορήγηση επιδόματος λόγω ανικανότητας προς εργασία απορρίφθηκε από ένα άλλο επαγγελματικό σωματείο, αρμόδιο φορέα κοινωνικής ασφαλίσεως, τη Bestuur van de Nieuwe Algemene Bedrijfsvereniging (στο εξής: NAB), με την αιτιολογία ότι δεν πληρούσε την προϋπόθεση εισοδήματος κατά το έτος που προηγήθηκε της ενάρξεως της ανικανότητάς του προς εργασία¹⁴. Και ο Oztürk άσκησε έφεση ενώπιον του Centrale Raad van Beroep κατά της δυσμενούς γι' αυτόν αποφάσεως του Arrondissementsrechtbank te Rotterdam.

11 — Η αίτηση υποβλήθηκε στις 26 Οκτωβρίου 1988 και η παροχή χορηγήθηκε με απόφαση της 25ης Ιουλίου 1989.

12 — Με απόφαση της 26ης Μαρτίου 1991.

13 — Μολονότι η απόφαση της Detam της 26ης Μαρτίου 1991, με την οποία αφαιρέθηκε από την Posthuma-van Damme το δικαίωμα επί της παροχής κατ' εφαρμογήν του άρθρου IV του νόμου του 1989, ελήφθη πριν από την έκδοση της αποφάσεως του Centrale Raad van Beroep της 23ης Ιουνίου 1992, με την οποία αναγνωρίστηκε ότι η προϋπόθεση εισοδήματος συνιστούσε ανεπάρκεια έμμεση διάκριση σε βάρος των γυναικών, ο δικηγόρος της Detam ανέφερε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση ότι η περίπτωση της Posthuma-van Damme επανεξετάστηκε αργότερα και ότι η αφαίρεση του δικαιώματος επικυρώθηκε με την αιτιολογία ότι δεν είχε πραγματοποιήσει καθόλου εισόδημα κατά το έτος που είχε προηγηθεί της ενάρξεως της ανικανότητάς της προς εργασία.

10. Στη διάταξη περί παραπομπής της 14ης Οκτωβρίου 1994, το Centrale Raad van Beroep αναφέρει ότι η απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Roks γεννά ορισμένα προβλήματα ερμηνείας. Ειδικότερα, το αιτούν δικαί-

14 — Στα διάφορα δικόγραφα, η απόφαση αυτή αναφέρεται ως ληφθείσα άλλοτε στις 23 Οκτωβρίου 1992 και άλλοτε στις 23 Οκτωβρίου 1991, το προφανές αυτό σφάλμα όμως δεν έχει εν προκειμένω σημασία.

στήριο ερωτά αν η απόφαση του Δικαστηρίου αναφερόταν μόνο στο άρθρο IV του νόμου του 1989 (που αφορά την κατάργηση του δικαϊώματος επί της παροχής), καθώς και αν μόνον οι δημοσιονομικοί λόγοι δεν μπορούσαν να θεωρηθούν ως δυνατοί αντικειμενικοί λόγοι δικαιολογούντες μέτρα τα οποία θίγουν πολύ μεγαλύτερο αριθμό γυναικών παρά ανδρών, ή αν το Δικαστήριο υπερέβη τα όρια του υποβληθέντος ερωτήματος αποφαίνόμενο ότι δεν υφίστατο κανένας λόγος οιασδήποτε φύσεως που να δικαιολογεί το αποτέλεσμα αυτό στην περίπτωση της προϋποθέσεως εισοδήματος του AAW. Το εθνικό δικαστήριο θέτει επίσης, για άλλη μια φορά, το ζήτημα της ασφαλείας δικαίου, ερωτώντας αν η πλήρωση της προϋποθέσεως εισοδήματος, η οποία κανονικά εφαρμόζεται μόνον κατά τον χρόνο της αναγνώρισεως του δικαϊώματος επί της παροχής, μπορεί να απαιτηθεί και μετά το χρονικό αυτό σημείο.

11. Κατόπιν αυτού, το Centrale Raad van Beroep αποφάσισε να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«Αν διαπιστώνεται ότι μια προϋπόθεση εισοδήματος, η οποία επιβάλλεται από προβλεπόμενο εκ του νόμου σύστημα που αφορά την ανικανότητα προς εργασία, επηρεάζει περισσότερο τις γυναίκες από ό,τι τους άνδρες¹⁵:

1) (όσον αφορά την πρώτη υπόθεση) Έχει το κοινοτικό δίκαιο την έννοια ότι απαγο-

ρεύει τη διακοπή, κατ' εφαρμογήν του άρθρου IV του νόμου της 3ης Μαΐου 1989, της χορηγήσεως παροχής λόγω ανικανότητας προς εργασία δυνάμει του νόμου AAW, η οποία χορηγήθηκε λόγω ανικανότητας προς εργασία που επήλθε πριν από την 1η Ιανουαρίου 1979, με την αιτιολογία ότι, από 1ης Ιουλίου 1991, ο εν λόγω νόμος εξαρτά τη διατήρηση του δικαϊώματος λήψεως παροχών από την προϋπόθεση ότι ο ενδιαφερόμενος είχε εισοδήματα από επαγγελματική δραστηριότητα ή σε σχέση με μια τέτοια δραστηριότητα πριν από την επέλευση της ανικανότητας;

2) (όσον αφορά τη δεύτερη υπόθεση) Έχει το κοινοτικό δίκαιο την έννοια ότι ο οικείος φορέας δεν μπορεί να αρνηθεί τη χορήγηση παροχών λόγω ανικανότητας προς εργασία δυνάμει του AAW κατ' εφαρμογήν του άρθρου 6 του AAW (όπως τροποποιήθηκε από της ενάρξεως της ισχύος του νόμου της 20ής Δεκεμβρίου 1979 και λαμβανομένης υπόψη της αποφάσεως του Centrale Raad van Beroep της 23ης Ιουνίου 1992), που εξαρτά τη χορήγηση της παροχής από την προϋπόθεση ότι ο δικαιούχος είχε εισοδήματα από επαγγελματική δραστηριότητα ή σε σχέση με μια τέτοια δραστηριότητα κατά τη διάρκεια του έτους που προηγήθηκε της ημέρας επελεύσεως της ανικανότητας προς εργασία, ήτοι εν προκειμένω της 1ης Απριλίου 1989;»

15 — Η ύπαρξη δυσμενούς διακρίσεως συνάγεται κατά κανόνα από το γεγονός ότι το επίμαχο μέτρο πλήττει πολύ ή σημαντικά μεγαλύτερο αριθμό ατόμων του ενός φύλου απ' ό,τι του ετέρου φύλου. Βλ. απόφαση της 13ης Ιουλίου 1989, 171/88, Rinner-Kühn, Συλλογή 1989, σ. 2743· απόφαση της 7ης Φεβρουαρίου 1991, C-184/89, Nimz, Συλλογή 1991, σ. I-297, σκέψη 15· προαναφερθείσα απόφαση Roks, σκέψη 38· απόφαση της 14ης Δεκεμβρίου 1993, C-317/93, Nolle, η οποία δεν έχει ακόμα δημοσιευθεί στη Συλλογή, σκέψη 28, και παράγραφος 57 των προτάσεων του γενικού εισαγγελέα Léger της 31ης Μαΐου 1995. Στην υπόθεση Roks η προϋπόθεση εισοδήματος της ολλανδικής νομοθεσίας θεωρήθηκε ότι σήιγε τέτοια διάκριση, τεκμαίρεται δε ότι το αυτό ισχύει και όσον αφορά την υπό κρίση περίπτωση.

Παρατηρήσεις

12. Παρατηρήσεις υπέβαλαν η Detam και η NAB, καθώς και η Κυβέρνηση των Κάτω Χωρών και η Επιτροπή.

13. Η Detam και η NAB υποστηρίζουν ότι η απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Roks απορρίπτει μόνον του δημοσιονομικής φύσεως λόγους ως λόγους ικανούς να δικαιολογήσουν πρόδηλη έμμεση δύσμενη διάκριση¹⁶. Διατείνονται ότι ο νόμος του 1979 μετέβαλε το σύστημα του AAW από ένα γενικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης σε σύστημα ασφάλισης κατά της απώλειας εισοδήματος που υφίστανται όσοι περιέρχονται σε κατάσταση ανικανότητας προς εργασία, αρχή στην οποία αναφέρεται και το Centrale Raad van Beroep με τη διάταξη περί παραπομπής. Κατ' αυτές, η εν λόγω αλλαγή πολιτικής επηρεάστηκε μεν από λόγους δημοσιονομικής φύσεως, συνιστά, εντούτοις μια επιλογή κοινωνικής πολιτικής εντός των περιθωρίων εκτιμήσεως που διαθέτει ο εθνικός νομοθέτης¹⁷. Η αρχή αυτή της ασφάλισης κατά της απώλειας εισοδήματος τονίστηκε ακόμα περισσότερο με τον νόμο του 1989, το οποίο κατάργησε ορισμένα ιδιόμορφα υπολείμματα του προηγούμενου συστήματος.

14. Η Κυβέρνηση των Κάτω Χωρών υποστηρίζει ότι η απόφαση στην υπόθεση Roks πρέπει να εκληφθεί ως αποκλείουσα μόνον τη δικαιολόγηση βάσει λόγων δημοσιονομικής φύσεως. Όσον αφορά το γεγονός ότι ο AAW, όπως τροποποιήθηκε, πλήττει περισσότερες γυναίκες παρά άνδρες, αυτό αποτελεί απλώς συνέπεια του ότι οι άνδρες εξακολουθούν να είναι οι πολυπληθέστεροι μεταξύ των εργαζομένων, η συνέπεια δε αυτή συνδέεται άρρηκτα με τον δεδηλωμένο κοινωνικό σκοπό της ασφάλισης κατά της απώλειας εισοδήματος. Η απόφαση του Raad van Beroep του 1992 (ως προς το ύψος του απαιτούμενου εισοδήματος) κατάργησε κάθε μη απαραίτητο στοιχείο δυσμενούς

διακρίσεως. Η αρμοδιότητα των κρατών μελών να καθορίζουν γενικώς την κοινωνική τους πολιτική και, ειδικότερα, να διατηρούν την αντιστοιχία μεταξύ των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης (προερχομένων από το εισόδημα των εργαζομένων) και των παροχών κοινωνικής ασφάλισης θα υπονομευόταν από τυχόν αντίθετη απόφαση του Δικαστηρίου.

15. Η Επιτροπή, η οποία, με τις γραπτές παρατηρήσεις της, υποστήριξε μια πολύ ευρεία ερμηνεία της αποφάσεως Roks, δήλωσε κατά την προφορική διαδικασία ότι είχε παρανοήσει την αναφορά στην προϋπόθεση εισοδήματος που περιεχόταν στην απόφαση και, ως εκ τούτου, στην υπό κρίση αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως, και την είχε εκλάβει ως αναφερόμενη στο συγκεκριμένο ύψος εισοδήματος (4 403,52 HFL ετησίως) που απαιτούνταν πριν από την απόφαση του Centrale Raad van Beroep της 23ης Ιουνίου 1992, η οποία την αντικατέστησε με την προϋπόθεση πραγματοποίησης «κάποιου εισοδήματος»¹⁸. Οι προγενέστερες εισηγήσεις της (σχετικά με τη θέσπιση σχέσεως μεταξύ του ύψους του προηγούμενου εισοδήματος και του ύψους της παροχής) προτάθηκαν ως εναλλακτικές λύσεις στον κανόνα σύμφωνα με τον οποίο απαιτείται ένα ορισμένο εισόδημα. Ο εκπρόσωπος της Επιτροπής δέχθηκε κατά την προφορική διαδικασία ότι η επιβολή της προϋποθέσεως πραγματοποίησης απλώς «κάποιου εισοδήματος» δεν υπερέβαινε τα όρια της αρμοδιότητας των κρατών μελών. Υποστήριξε ότι, εν πάση περιπτώσει, στο Δικαστήριο έχει τεθεί ένα ψευδοπρόβλημα, δεδομένου ότι τα πρόσωπα τα οποία δεν πραγματοποίησαν κάποιο εισόδημα δεν

16 — Η Detam και η NAB υπέβαλαν ταυτόσημες κατ' ουσίαν γραπτές παρατηρήσεις και διετύπωσαν ταυτόσημες συμπληρωματικές προφορικές παρατηρήσεις.

17 — Βλ. άρθρο 118 της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

18 — Η επ' ακροατήριου συζήτηση στην υπόθεση ενώπιον του Raad van Beroep te 's-Hertogenbosch, η οποία οδήγησε στην προδικαστική παραπομπή στην υπόθεση Roks, προηγήθηκε κατά λίγες ημέρες της αποφάσεως του Centrale Raad van Beroep σχετικά με το ύψος του απαιτούμενου εισοδήματος. Ωστόσο, η διάταξη περί παραπομπής εξεδόθη μόλις στις 30 Ιουνίου 1992 και αναφερόταν στην απόφαση αυτή. Όπως προκύπτει από την ανωτέρω συνοπτική περιγραφή της ολλανδικής νομοθεσίας που περιέχεται στην απόφαση Roks, το Δικαστήριο έλαβε υπόψη του την εξέλιξη αυτή.

εμπíπτουν, ούτως ή άλλως, στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας και, επομένως, δεν μπορούν να επικαλεστούν τις διατάξεις της.

16. Με τις γραπτές παρατηρήσεις της, η Επιτροπή εξέφρασε αμφιβολίες ως προς τη λυσιτέλεια της αιτήσεως για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως στην υπόθεση του Oztiirk, καθόσον ο ενδιαφερόμενος είναι άνδρας και, επομένως, η προϋπόθεση εισοδήματος δεν τον θέτει σε δυσμενέστερη θέση έναντι των γυναικών. Ωστόσο, ο εκπρόσωπος της Επιτροπής δεν επέμεινε επί του σημείου αυτού κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, διότι υποστήριξε ότι οι ίδιες αρχές έχουν εφαρμογή, τηρουμένων των αναλογιών, τόσο στον νόμο του 1979 όσο και στον νόμο του 1989.

Ανάλυση επί της ουσίας

17. Θα εξετάσω, πρώτα, το επιχείρημα που προέβαλε η Επιτροπή κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση και σύμφωνα με το οποίο τα πρόσωπα που δεν πληρούσαν την προϋπόθεση πραγματοποιήσεως κάποιου εισοδήματος κατά το έτος που προηγήθηκε της ενάρξεως της ανικανότητάς τους προς εργασία δεν εμπíπτουν στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας και, ως εκ τούτου, δεν μπορούν να επικαλεστούν τις διατάξεις της. Το επιχείρημα αυτό ενθυμίζει εκείνο που προέβαλαν τα καθών επαγγελματικά σωματεία και η Κυβέρνηση των Κάτω Χωρών στην υπόθεση Roks προκειμένου να αποκλείσουν την εξέταση ορισμένων ερωτημάτων¹⁹. Το επιχείρημα αυτό απορρίφθηκε από το Δικαστήριο, το οποίο παρατήρησε ότι στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να κρίνει σε κάθε περίπτωση την ανάγκη εκδό-

σεως προδικαστικής αποφάσεως και τη λυσιτέλεια των ερωτημάτων που υποβάλλονται στο Δικαστήριο και ότι ένα από τα υποβληθέντα ερωτήματα αφορούσε ακριβώς τις συνέπειες που έχει, στην εσωτερική έννομη τάξη, για τα πρόσωπα που δεν εμπíπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας το ενδεχόμενο ασυμβίβαστο του νόμου του 1989 προς την οδηγία²⁰.

18. Το επιχείρημα της Επιτροπής στην υπό κρίση υπόθεση φαίνεται να είναι περισσότερο ουσιαστικό παρά διαδικαστικό, καθόσον επιδιώκει να καταδείξει ότι η δυσμενής διάκριση που υφίσταται μεταξύ των προσώπων που πραγματοποιούν εισόδημα και των λοιπών δεν μπορεί να αποτελέσει απαγορευόμενη διάκριση υπό την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας, καθόσον η οδηγία δεν μπορεί να απαγορεύσει διακρίσεις σε βάρος των προσώπων που δεν εμπíπτουν στο πεδίο εφαρμογής της (τις γυναίκες που δεν είναι μέλη, συμπεριλαμβανομένων των συνταξιούχων και των αναπήρων, του εργαζομένου πληθυσμού). Ωστόσο, δεν είναι σαφές αν η κατηγορία των προσώπων που πραγματοποιούν κάποιο εισόδημα από εργασία ή σε σχέση με αυτή συμπίπτει απολύτως με την κατηγορία των προσώπων στα οποία εφαρμόζεται η οδηγία σύμφωνα με το οικείο άρθρο 2. Πράγματι, τόσο η Posthuma-van Damme όσο και ο Oztiirk μπορούν να υπαχθούν στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας, παρά το γεγονός ότι δεν πληρούν την προϋπόθεση εισοδήματος κατά τον AAW. Η ίδια η Επιτροπή, με τις γραπτές παρατηρήσεις της, προτείνει να θεωρηθεί ότι η Posthuma-van Damme πληρούσε τις προϋποθέσεις του άρθρου 2, ως ανάπηρη ανεξάρτητη εργαζόμενη, κατά τον χρόνο

19 — Προμνησθείσα απόφαση Roks, σκέψη 14.

20 — Προμνησθείσα απόφαση Roks, σκέψη 16.

που υπέβαλε αίτηση χορηγήσεως της παροχής του AAW. Ομοίως, ο Oztiürk ήταν άνεργος πριν από την έναρξη της ανικανότητάς του προς εργασία, καίτοι από τη διάταξη περί παραπομπής δεν προκύπτει σαφώς αν επρόκειτο για άτομο του οποίου η δραστηριότητα είχε διακοπεί λόγω μη ηθελμένης ανεργίας ή για άτομο το οποίο αναζητούσε εργασία. Το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να ερμηνεύσει την οδηγία, όμως το ζήτημα κατά πόσον τα άτομα που περιλαμβάνονται σε μια ειδική κατηγορία καθορίζομενη από το εθνικό δίκαιο (και, ειδικότερα, οι εφεσείοντες στην υπό κρίση υπόθεση) εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αποτελεί επίσης ζήτημα πραγματικό και ζήτημα του εθνικού δικαίου που ανήκει στην αρμοδιότητα του εθνικού δικαστηρίου ²¹.

19. Επομένως, το πρώτο ερώτημα θέτει το ζήτημα κατά πόσον η γενική αρχή της ασφάλειας δικαίου απαγορεύει την παύση της καταβολής παροχών κατ' εφαρμογήν νεοθεσπισθέντων εθνικών κανόνων σχετικά με την αναγνώριση του δικαιώματος επί των παροχών αυτών. Αν ληφθεί ως δεδομένο, για τις ανάγκες της υπό κρίση υποθέσεως, ότι οι εθνικοί κανόνες δεν παραβιάζουν άλλως το κοινοτικό δίκαιο, και ειδικότερα το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας, νομίζω ότι επί του ζητήματος αυτού έχει απαντήσει το Δικαστήριο με την απόφαση Roks.

20. Στην απόφαση Roks, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η οδηγία αφήνει άθικτη την αρμοδιότητα που αναγνωρίζουν τα άρθρα 117 και 118 της Συνθήκης στα κράτη μέλη για να καθορίζουν την κοινωνική τους πολιτική στο πλαίσιο της στενής συνεργασίας

που προωθεί η Επιτροπή και, επομένως, τη φύση και την έκταση των μέτρων κοινωνικής προστασίας, συμπεριλαμβανομένου του τομέα της κοινωνικής ασφάλισης, καθώς και τον συγκεκριμένο τρόπο για την υλοποίησή τους ²². Το Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι το κοινοτικό δίκαιο δεν εμποδίζει τα κράτη μέλη, όταν ελέγχουν τις κοινωνικές τους δαπάνες, να λαμβάνουν μέτρα που έχουν αποτέλεσμα την αφαίρεση από ορισμένες κατηγορίες προσώπων του ευεργετήματος παροχών κοινωνικής ασφάλισης, υπό την προϋπόθεση ότι τα μέτρα αυτά δεν αντιτίθενται στην αρχή της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών, όπως αυτή ορίζεται στο άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας ²³. Το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το κοινοτικό δίκαιο δεν αντιτίθεται στη θέσπιση εθνικής νομοθεσίας η οποία έχει ως αποτέλεσμα την αφαίρεση δικαιωμάτων από τις γυναίκες, με το να εξαρτά τη διατήρηση του ευεργετήματος μιας παροχής λόγω ανικανότητας προς εργασία από προϋπόθεση που ισχύει εφεξής τόσο για τους άνδρες όσο και για τις γυναίκες ²⁴.

21. Με τη διάταξη περί παραπομπής, το Centrale Raad van Beroep διερωτάται μήπως, ανεξαρτήτως της αποφάσεως στην υπόθεση Roks, μια προϋπόθεση εισοδήματος που εφαρμόζεται μόνον κατά τον χρόνο της αναγνώρισεως του δικαιώματος επί παροχής θα έπρεπε να εφαρμόζεται και στις περιπτώσεις που το δικαίωμα επί της παροχής έχει ήδη αναγνωρισθεί. Ωστόσο, όταν τα κράτη μέλη ενεργούν εντός των ορίων της

21 — Βλ. σημείο 42 των προτάσεων του γενικού εισαγγελέα Léger στην προμνησθείσα υπόθεση Nolle.

22 — Σκέψη 28· βλ. επίσης απόφαση της 9ης Ιουλίου 1987 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 281/85, 283/85, 284/85, 285/85 και 287/85, Γερμανία κ.λπ. κατά Επιτροπής, Συλλογή 1987, σ. 3203· απόφαση της 7ης Μαΐου 1991 στην υπόθεση C-229/89, Επιτροπή κατά Βελγίου, Συλλογή 1991, σ. I-2205.

23 — Σκέψη 29· βλ. επίσης απόφαση της 11ης Ιουνίου 1987 στην υπόθεση 30/85, Teuling, Συλλογή 1987, σ. 2497· προαναφερθείσα υπόθεση Επιτροπή κατά Βελγίου· απόφαση της 19ης Νοεμβρίου 1992 στην υπόθεση C-226/91, Molenbroek, Συλλογή 1992, σ. I-5943.

24 — Σκέψη 30.

αρμοδιότητάς τους, δεσμεύονται μόνον από τις νομικές και συνταγματικές αρχές της εθνικής έννομης τάξης τους (συμπεριλαμβανομένων, φυσικά, των αρχών του διεθνούς δικαίου όπως αυτές εφαρμόζονται εντός της εσωτερικής έννομης τάξης τους). Εφόσον τα κράτη μέλη τηρούν τις επιταγές της οδηγίας όσον αφορά την ίση μεταχείριση, είναι αρμόδια να οργανώνουν το σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεώς τους σύμφωνα με τους πόρους τους, τις ανάγκες τους και τους σκοπούς της κοινωνικής τους πολιτικής. Ως εκ τούτου, ανεξαρτήτως του αν η κοινοτική αρχή της ασφάλειας δικαίου θα επέβαλλε τη διατήρηση του δικαιώματος αυτού επί των παροχών κοινωνικής ασφαλίσεως σε περίπτωση που οι παροχές αυτές διέπονταν από το κοινοτικό δίκαιο, η αρχή αυτή δεν εφαρμόζεται στις διατάξεις του ολλανδικού δικαίου τις οποίες αφορά η υπό κρίση υπόθεση. Το κοινοτικό δίκαιο δεν απαγορεύει την αφαίρεση, για το μέλλον, ήδη χορηγηθείσας παροχής κοινωνικής ασφαλίσεως, εφόσον τηρείται η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως. Η περίπτωση αυτή πρέπει να διακρίνεται από τις απόπειρες *αναδρομικής* αφαίρεσεως δικαιωμάτων τα οποία έχουν κτηθεί βάσει του αμέσου αποτελέσματος των διατάξεων οδηγίας μη μεταφερθείσας ή μη προσηκόντως μεταφερθείσας στο εσωτερικό δίκαιο ²⁵.

22. Εφόσον το κοινοτικό δίκαιο δεν επιβάλλει ειδικές υποχρεώσεις όσον αφορά τη διατήρηση του δικαιώματος επί των παροχών, σε αντίθεση προς την χορήγηση του δικαιώματος ή την αρχική άρνηση χορηγήσεώς του, τα ζητήματα που ανακύπτουν στις υποθέσεις Posthuma-van Damme και

Oztürk είναι ουσιαστικά ταυτόσημα. Τα εθνικά μέτρα τα οποία μνημονεύονται στα ερωτήματα (αντιστοίχως, το άρθρο IV του νόμου του 1989 και το άρθρο 6 του AAW, όπως τροποποιήθηκε με τον νόμο του 1979) επιβάλλουν αμφοτέρω την ίδια προϋπόθεση εισοδήματος, αλλά όσον αφορά διαφορετικές περιόδους ενάρξεως της ανικανότητας (αντιστοίχως, πριν από την 1η Ιανουαρίου 1979 και μετά την ημερομηνία αυτή). Συνεπώς, στα δύο ερωτήματα μπορεί να δοθεί κοινή απάντηση, χωρίς να χρειάζεται να ληφθούν υπόψη τα ζητήματα που ενδεχομένως θέτει η κατάσταση του Oztürk.

23. Και με τα δύο ερωτήματα ερωτάται αν η απάντηση στο τρίτο ερώτημα που υποβλήθηκε στην υπόθεση Roks αποκλείει κάθε αντικειμενικό λόγο εκτός από τους λόγους δημοσιονομικής φύσεως προς δικαιολόγηση της προϋποθέσεως εισοδήματος που θεσπίζει η ολλανδική νομοθεσία όσον αφορά τις παροχές κοινωνικής ασφαλίσεως σε περίπτωση ανικανότητας προς εργασία. Στην απάντηση αυτή αναφέρεται ότι το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας «αντιτίθεται» στην εφαρμογή προϋποθέσεως εισοδήματος όπως η υπό κρίση, η οποία πλήττει πολύ μεγαλύτερο αριθμό γυναικών παρά ανδρών, «ακόμα και όταν η θέσπιση της εθνικής αυτής νομοθεσίας στηρίζεται σε λόγους που αφορούν τον προϋπολογισμό». Η απάντηση του Δικαστηρίου θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως αποκλείουσα λόγους που δεν είναι καθαρά δημοσιονομικής φύσεως. Κατά συνέπεια, ενόψει του κειμένου του υποβληθέντος ερωτήματος και το σκεπτικό του ίδιου του Δικαστηρίου επί των ζητημάτων αυτών, κατανοούνται οι αμφιβολίες τις οποίες εξέφρασε το Centrale Raad van Beroep σχετικά με το περιεχόμενο της αποφάσεως.

25 — Αυτή την απάντηση έδωσε το Δικαστήριο στο πρώτο ερώτημα στην υπόθεση Roks που μνημονεύθηκε ανωτέρω στην υποσημείωση 10· βλ. επίσης απόφαση της 13ης Μαρτίου 1991 στην υπόθεση C-377/89, Colter και McDermott, Συλλογή 1991, σ. I-1155, σκέψη 25.

24. Ωστόσο, φρονώ ότι από μια προσεκτικότερη ανάγνωση της αποφάσεως του Δικαστηρίου στην υπόθεση Roks προκύπτει ότι το Δικαστήριο δεν κατέληξε σε τόσο ευρέα συμπεράσματα. Το Δικαστήριο παρατήρησε ότι το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας αντιτίθεται στην εφαρμογή εθνικού μέτρου το οποίο, καίτοι έχει ουδέτερη διατύπωση, θέτει στην πράξη σε δυσμενή μοίρα ένα πολύ μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών παρά ανδρών, εκτός αν το μέτρο αυτό δικαιολογείται από αντικειμενικούς παράγοντες άσχετους προς οποιαδήποτε διάκριση λόγω φύλου²⁶. Το Δικαστήριο έκρινε ότι αυτό συμβαίνει όταν τα επιλεγέντα μέσα ανταποκρίνονται σε θεμιτό σκοπό της κοινωνικής πολιτικής του κράτους μέλους για τη νομοθεσία του οποίου πρόκειται, εναι κατάλληλα για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού και αναγκαία προς τούτο²⁷. Το Δικαστήριο παρατήρησε ότι θεωρήσεις δημοσιονομικής φύσεως, καίτοι μπορούν να αποτελούν το έρεισμα των επιλογών κοινωνικής πολιτικής ενός κράτους μέλους και να επηρεάζουν τη φύση ή την έκταση των μέτρων κοινωνικής προστασίας που επιθυμεί να θεσπίσει το κράτος, δεν συνιστούν αυτές καθ' εαυτές σκοπό επιδιωκόμενο με την πολιτική αυτή και, επομένως, δεν μπορούν να δικαιολογήσουν διάκριση σε βάρος ενός από τα δύο φύλα²⁸.

25. Θεωρώ, συνεπώς, ότι το Δικαστήριο δεν απέκλεισε τη δυνατότητα δικαιολογήσεως, αντικειμενικώς και βάσει θεωρήσεων κοινωνικής πολιτικής, ενός μέτρου που πλήττει πολύ μεγαλύτερο αριθμό γυναικών παρά ανδρών. Ο γενικός εισαγγελέας Darmon εξέτασε το ζήτημα αυτό ευρύτερα με τις προτάσεις του στην υπόθεση Roks. Απέκλεισε τη δυνατότητα δικαιολογήσεως μιας τέτοιας

διακρίσεως με αναφορά αποκλειστικά σε θεωρήσεις δημοσιονομικής φύσεως, παρατήρησε όμως ότι τέτοιες θεωρήσεις είναι δυνατόν, παρά ταύτα, να επηρεάσουν τη φύση των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης που εγκαθιδρύουν τα κράτη μέλη. Και συνέχισε ως εξής:

«Επομένως, όταν μια ρύθμιση έχει ως εκπό την αντιστάθμιση απώλειας εισοδήματος που υφίσταται ένα πρόσωπο που περιλαμβάνεται στον ενεργό πληθυσμό κατά το χρονικό σημείο της επελεύσεως της ανικανότητάς του, ένα κράτος μέλος βεβαίως μπορεί, όταν τα κονδύλια του προϋπολογισμού που διατίθενται για την καταβολή αντίστοιχων παροχών είναι ή κινδυνεύουν να γίνουν ανεπαρκή, να επιφυλάσσει τις παροχές αυτές γι' αυτούς των οποίων το εισόδημα από εργασία που πραγματοποιήθηκε πριν από την επέλευση του κινδύνου αποτελεί απόδειξη ότι τα πρόσωπα αυτά ασκούσαν μια αξία λόγου επαγγελματική δραστηριότητα.

Πάντως, μια τέτοια προϋπόθεση εισοδήματος δεν μπορεί να καθορίζεται χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας, ιδίως ορισμένες μορφές εργασίας του γυναικείου εργατικού δυναμικού, όπως οι δραστηριότητες με μειωμένο ωράριο»²⁹.

26. Συμφωνώ με την ανάλυση του γενικού εισαγγελέα Darmon. Φαίνεται πως η προϋπόθεση της πραγματοποιήσεως απλώς «κάποιου εισοδήματος» για την αναγνώριση του δικαιώματος επί της παροχής λόγω ανικανότητας λαμβάνει υπόψη την κατάσταση του γυναικείου εργατικού δυναμικού, το οποίο συχνά απαντάται κατά μεγαλύτερο

26 — Σκέψη 33· βλ. επίσης προμνημονευθείσα απόφαση Επιτροπή κατά Βελγίου, σκέψη 13.

27 — Σκέψη 34· βλ. επίσης προμνημονευθείσα απόφαση Molens, σκέψη 13.

28 — Σκέψη 35.

29 — Σημεία 55 και 56 των προτάσεων.

ποσοστό σε θέσεις λιγότερο αμειβόμενες και μειωμένου ωραρίου εργασίας. Βεβαίως, η προϋπόθεση αυτή αποκλείει την καταβολή παροχής σε ανίκανα προς εργασία άτομα τα οποία δεν πραγματοποιούσαν εισόδημα από εργασία ή σε σχέση με αυτή, ο αποκλεισμός δε αυτός πλήττει μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών παρά ανδρών. Ωστόσο, το κοινοτικό δίκαιο δεν μπορεί να υπαγορεύσει τη φύση ή την έκταση των εθνικών μέτρων κοινωνικής προστασίας και κάθε κράτος μέλος είναι ελεύθερο να οργανώνει το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης του κατά τρόπον που να εξασφαλίζει τη συνοχή του συστήματος³⁰. Η εξασφάλιση ενός ελαχίστου εισοδήματος στα πρόσωπα που υφίστανται απώλεια εισοδήματος λόγω της ανικανότητάς τους προς εργασία φαίνεται να είναι ένας θεμιτός σκοπός κοινωνικής πολιτικής,

το δε σύστημα που ισχύει στις Κάτω Χωρών εφαρμόζεται, λαμβανομένης υπόψη της προϋποθέσεως εισοδήματος που ισχύει επί του παρόντος, σε μια πολύ ευρεία κατηγορία τέτοιων προσώπων.

27. Διατυπώνω αυτές τις παρατηρήσεις απλώς για να παράσχω στο εθνικό δικαστήριο κάποιες ενδείξεις σχετικά με τα στοιχεία επί των οποίων θα πρέπει να στηρίξει την απόφασή του. Στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να καθορίσει τελικά κατά πόσον τα επίδικα εθνικά μέτρα όντως αναποκρίνονται σε έναν θεμιτό σκοπό κοινωνικής πολιτικής, είναι κατάλληλα για την επίτευξη του σκοπού αυτού και αναγκαία προς τούτο.

Πρόταση

28. Ενόψει των ανωτέρω, προτείνω να δοθεί στα ερωτήματα που υπέβαλε το Centrale Raad van Beroep η ακόλουθη απάντηση:

«Αν αποδεικνύεται ότι η προϋπόθεση εισοδήματος που επιβάλλεται από τη νομοθεσία περί ανικανότητας προς εργασία πλήττει πολύ μεγαλύτερο αριθμό γυναικών παρά ανδρών, το κοινοτικό δίκαιο δεν πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι απαγορεύει την εφαρμογή εθνικών διατάξεων οι οποίες εξαρτούν τη διατήρηση ή τη χορήγηση δικαιώματος επί παροχής λόγω ανικανότητας προς εργασία από την προϋπόθεση ότι ο δικαιούχος έχει πραγματοποιήσει, κατά τη διάρκεια του έτους που προηγήθηκε της ενάρξεως της ανικανότητάς του προς εργασία, εισόδημα από επαγγελματική δραστηριότητα ή σε σχέση με μια τέτοια δραστηριότητα, εφόσον οι εν λόγω εθνικοί κανόνες ανταποκρίνονται σε έναν θεμιτό σκοπό κοινωνικής πολιτικής, είναι κατάλληλοι προς επίτευξη του σκοπού αυτού και αναγκαίοι προς τούτο.»

30 — Βλ. απόφαση Roks, σκέψη 28· προμνηθεσία απόφαση Επιτροπής κατά Βελγίου, σκέψη 21· προμνηθεσία απόφαση Nolle, σκέψεις 33 και 34.